

УДК 811.124

DOI 10.11603/m.2414-5998.2022.4.13630

Г. Б. ПаласюкORCID <https://orcid.org/0000-0002-0754-6394>

ResearcherID B-9944-2017

Б. М. ПаласюкORCID <https://orcid.org/0000-0002-7684-8214>

ResearcherID B-3382-2016

Scopus Author ID 57201357613

*Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України***РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ
ВИВЧЕННІ КЛІНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ
ІЗ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ****Н. В. Palasiuk, B. M. Palasiuk***I. Horbachevsky Ternopil National Medical University***DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS WHEN
STUDYING CLINICAL TERMINOLOGY IN LATIN CLASSES**

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження проблеми впровадження інноваційних методик у процесі викладання латинської мови та медичної термінології студентам-медикам. Проаналізовано шляхи активізації пізнавальної діяльності студента при вивченні клінічної термінології. Зазначено, що одним із найперспективніших напрямів активізації навчального процесу і розумової діяльності студентів на заняттях з латинської мови є знання етимології медичних термінів. Встановлено, що розуміння етимології клінічних термінів сприяє кращому їх запам'ятовуванню і використанню у практичній діяльності. Акцентовано, що одним із найпродуктивніших способів формування клінічних термінологічних одиниць є метафорична номінація. Доведено, що метафорична номінація створює яскравий образ, що допомагає швидко сприйняти та запам'ятати клінічний термін. У процесі дослідження охарактеризовано структуру термінів із метафоричним компонентом, які включені у медичні словники УЛАМЕС у чотирьох томах, двотомний ілюстрований медичний словник Дорланда і навчально-науковий посібник «Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками». Акцентовано, що саме терміносистеми складають основу професійної мови лікаря, тому знання етимології й значення найчастіше вживаних як латинських, так і грецьких терміноелементів, які визначають зміст терміна, сприяють не тільки кращому їх запам'ятовуванню, а й фахово грамотному використанню у практичній чи науковій діяльності як в усній, так і у письмовій формах.

Ключові слова: пізнавальна активність; термінологічна компетенція; метафоричний компонент; латинськомовна клінічна термінологія.

Abstract. A comprehensive study of the problem of implementing innovative methods in the process of teaching Latin and medical terminology to medical students is considered in this paper. Ways to activate the student's cognitive activity when studying clinical terminology is analyzed. It is noted that one of the most promising ways to activate the educational process and mental activity of students in Latin classes is knowledge of the etymology of medical terms. It is established that understanding the etymology of clinical terms contributes to their better memorization and use in practical activities. It is emphasized that one of the most productive ways of forming clinical terminological units is metaphorical nomination. It is emphasized that one of the most productive ways of forming clinical terminological units is metaphorical nomination. Underlined that the Metaphorical nomination creates a vivid image that helps to quickly perceive and remember the clinical term. The research process characterizes the structure of terms-composites with a metaphorical component, which are included in Ukrainian-Latin-English medical encyclopedic dictionary in four volumes, Dorland's two-volume illustrated medical dictionary and the educational and scientific manual "Clinical Latin with English and Ukrainian equivalents". It is emphasized that terminological systems form the basis of a doctor's professional language, so knowledge of etymology and meaning of the most commonly used both Latin and Greek terminological elements, which determine the meaning of the term, contribute to not only better memorization, but also professional use in practical or scientific activities both orally and in writing.

Key words: cognitive activity; terminological competence; metaphorical component; Latin clinical terminology.

Вступ. Сучасний етап розвитку методики викладання латинської мови та медичної термінології студентам медичних закладів вищої освіти

характеризується високим рівнем вимог до професійної направленості навчального процесу. Вивчення латинської мови як базової дисципліни професійного спрямування у медичних закладах

© Г. Б. Паласюк, Б. М. Паласюк

вищої освіти передбачає насамперед формування термінологічної компетентності майбутнього лікаря. Метою термінологічного курсу латинської мови є вироблення навичок грамотного використання латинської анатомічної, гістологічної, клінічної, фармацевтичної, медико-технічної термінологій, розуміння назв лікарських препаратів і номенклатурних найменувань, засвоєння студентами лексико-граматичних структур, необхідних для розуміння медичних термінів та грамотного їх використання у майбутній професійній діяльності.

У процесі засвоєння медичної термінології студенти накопичують і розширюють словниковий запас термінологічної лексики для оперування ним у процесі вивчення фундаментальних дисциплін (наприклад, анатомії, гістології, хімії, біології) на молодших курсах та подальших клінічних дисциплін терапевтичного і хірургічного профілю на старших курсах. Однак найбільшою перешкодою на шляху активного оволодіння медичною термінологією є механічне та пасивне запам'ятовування термінів. Завдання викладача латинської мови – активізувати пізнавальну діяльність студента в процесі вивчення нового лексичного та граматичного матеріалу, засвоєнні анатомічних, гістологічних, фармацевтичних та клінічних термінів.

Мета статті – проаналізувати методи активізації пізнавальної активності студентів при засвоєнні клінічної термінології на заняттях з латинської мови та медичної термінології, виокремивши роль розуміння етимології медичних термінів для ефективного їх запам'ятовування і використання у практичній діяльності.

Теоретична частина. Сучасні методики вивчення дисципліни передбачають перевагу активних методів роботи над пасивними, підвищення зацікавленості й особистісної мотивації до вивчення латинської мови. Це зумовлює необхідність використання інноваційних методів навчання, визначення перспективних напрямів активізації навчального процесу, вибору пріоритетних форм роботи, які повинні сприяти реалізації на практичних заняттях з латинської мови активізації розумової діяльності студентів; актуалізації їхніх опорних знань; індивідуалізації та диференціації навчального процесу; надання можливості студентам самостійно осмислювати значення набутих знань для використання їх на практиці.

У цьому аспекті важливу роль відіграє розуміння етимології медичних термінів (aetimologia від грец. *ετυμον* – істинне значення і *λόγος* – слово, вчення).

Знання етимології медичних термінів сприяє кращому їх запам'ятовуванню і використанню у практичній діяльності.

Сучасна медична термінологія – поняття комплексне, до її складу входить безліч слів і стійких словосполучень, які складають термінологічну базу цілому ряду медико-біологічних дисциплін. Це природно сформована терміносистема, яка формувалась і вдосконалювалася в усіх аспектах протягом тисячоліть. Основу медичної термінології становлять грецькі терміни часів Гіппократа (460–377 рр. до н. е.), Галена (131–201 рр. до н. е.) і їх попередників, і латинські терміни часів Авла Корнелія Цельса (30–50 рр. н. е.), римського енциклопедиста, автора праці “*De medicina*”, а також латинські терміни, створені у середні віки. З розвитком медицини створюються нові терміни, але знову ж таки винятково на основі грецької і латинської мов. Стародавні греки у значенні термінів використовували загальні поняття, надавши їм додаткового значення. Існували також спеціальні назви деяких хвороб і симптомів, які вважають першими зразками термінотворення, наприклад, *hegres*, *coma*, *epidemia*, *nosos*, *cholera*, *erythema* тощо. Увійшовши до медичної латинської мови, більшість грецьких термінів латинізувалась, що відобразилось на їх транскрипції і вимові. І лише у XIX ст. у медичну термінологію починають поступово проникати слова із сучасних європейських мов.

Серед медичних термінів є немало таких, які через відсутність на той час відповідного кваліфікаційного терміна, який міг би відобразити орган тіла чи певне захворювання, замінювались описовими назвами, взятими із побутової лексики, античної міфології тощо. Одним із найпродуктивніших способів формування термінологічних одиниць є метафорична номінація. Як невід'ємна частина поняттєвої системи людини, метафора через аналогії, асоціації дозволяє створювати нові концепти і лексику для передачі детальної інформації про явища і предмети. Однією з причин виникнення метафоричної номінації дослідники [1] вважають заборону вивчення будови організму людини, різних патологічних проявів, пов'язану з давніми середньовічними релігійними віруваннями. Із сучасного наукового погляду деякі анатомічні та клінічні терміни асоціативного характеру є фрагментами наївної картини світу, тобто свідчать про особливості світогляду стародавніх народів.

Кожен науковий термін, сформований на основі метафори, є результатом концептуальної діяльності

вчених, а сам механізм метафоризації є шляхом до пізнання нового, когнітивною основою для подальшої мовної репрезентації отриманих знань.

Метафорична номінація широко представлена як у латинськокомовній анатомічній, так і в клінічній термінології і, безумовно, створює яскравий образ, що допомагає швидко сприйняти та запам'ятати клінічний термін.

У клінічній термінології значний пласт складають терміни, які утворилися в результаті функціональної та зовнішньої подібності. Таких прикладів дуже багато. Велику групу становлять терміни, утворені за допомогою назв предметів побуту. Це пов'язано насамперед із розвитком господарської діяльності, ремесел і значимості цих об'єктів у житті стародавніх греків. Так, клінічний термін *ascites*, який отримав свою назву від грецького слова *askites* (подібний до надутого мішка для зберігання вина), у медичній термінології перекладається «асцит, черевна водянка», оскільки через скупчення трансудату в черевній порожнині живіт хворого нагадує надутий мішок. До «побутових» метафор належать терміни-синоніми *climacterium* (клімактерій) і *climax* (клімакс). Грецький іменник *climax* має значення драбина, а *climacterium* – щабель драбини. Метафоричні номінації базуються на трактуванні кожного періоду в житті людини як щабля драбини.

Термін *atheroma* (атерома, ретенційна кіста сальної залози, яка виникає унаслідок закупорки її отвору) складається із двох терміноелементів – грецького іменника *athere* – пшенична каша і суфікса *-oma*, який у клінічних термінах вказує на наявність пухлини. В основу цієї метафоричної номінації покладена зорова асоціація кісти за зовнішньою подібністю до пшеничної каші.

До об'єктів неживої природи, що виступають метафорами у клінічній термінології, належать найменування часу доби: *hemeralopia* (*hemera* – день, *alaos* – незрячий, *ops* – око) – різке погіршення зору в умовах денного освітлення аж до втрати здатності бачити; небесних тіл: *lunatismus* (*luna* – місяць) – сноходіння, *facies lunaris* – місяцеподібне обличчя; атмосферних явищ: *iritis* (*iris* – райдуга, веселка) – запалення райдужної оболонки ока, *aura* (авра, подув вітерця) – авра, передвісник епілептичного нападу; *synchysis scintillans* – золотий дощ; *typhus* (дим, чад) – тиф. Словом *typhus* (дим, чад) грецькі лікарі називали будь-який гострий гарячковий стан, що супроводжувався затьмаренням свідомості, а в сучасній клінічній термінології слово *typhus* виступає складовою частиною термінів, що позначають

інфекційні хвороби, для яких характерний тифозний стан [2].

Деякі хвороби або їх симптоми у своїх найменуваннях містять словотворчі елементи, утворені від назв тварин. Зооморфні метафори часто є назвами тварин, птахів, земноводних, їх частин тіла тощо. Часто вживаними у клінічній термінології є терміни, утворені шляхом приєднання до мотиваційної основи суфіксів *-osis* та *-iasis*, які в клінічному терміні вказують на незапальний характер захворювання. Наприклад, *ichthyosis* (грец. *ichthys* – риба) – надмірне ороговіння шкіри з утворенням великої кількості лусок; *ornithosis* – орнітоз (грец. *ornis* – птах) – гостра інфекційна хвороба, що передається від птахів; *elephantiasis* (слоновість) – захворювання, що характеризується потовщенням шкіри і підшкірної тканини унаслідок хронічного застою лімфи зі значним збільшенням розмірів нижніх кінцівок, що нагадують кінцівки слона; *leontiasis* (леонтіаз, левове обличчя) має у своєму складі терміноелемент *leont-* (*leon*, *leontos* – лев), що відображає симптоми цього захворювання – спотворене обличчя через прогресуюче збільшення розмірів лицевих і черепних кісток, які роблять обличчя людини подібним до морди лева.

Шляхом метафоризації утворені терміни *canacer* (рак) – злоякісна пухлина, рак; *lupus*, *im* – вовчак, туберкульоз шкіри. До зооморфних метафоричних номінацій належить також багато термінів-комполітів із словотвірними елементами, які позначають назви тварин. Наприклад, клінічний термін *bulimia* – хворобливе різке відчуття голоду, відсутність чуття насичення – складається з двох основ грецьких слів – *bus* (віл) і *limos* (голод); назва захворювання дітей раннього дитячого віку, яке перебігає із збільшенням очного яблука, *buphthalmus* – буфтальм, бичаче око походить від грецьких слів *bus* – віл, бик і *ophthalmus* – око. Цей візуальний симптом захворювання – зовнішня подібність ока до бичачого є яскравим прикладом зооморфної метафоричної номінації у клінічній термінології. За цим же принципом утворено термін *lagophthalmus* – заяче око, недостатнє змикання очної щілини внаслідок паралічу кільцеподібного м'яза повік (від грец. *lagos* – заєць і *ophthalmus* – око); *lagostoma* (син. *labium leporinum*) – заяча губа (від грец. *lagos* – заєць і *stoma* – рот); *arachnodactylia* – видовження і стоншення пальців рук і ніг, які нагадують лапи павука (від грец. *arachne* – павук і *daktylos* – палець); *aloprecia* – алопеція, полисіння (від грец. *alor* –

лисиця). За зовнішнім виглядом волосиста частина голови хворого подібна до хутра вилинялої лисиці.

Всі ці іменники, що позначають назви тварин або назви їх органів, із семантичного поля зоології перейшли у семантичне поле клінічних дисциплін на основі асоціативних зав'язків. Окрім термінів-комполітів, на позначення хвороб і їх симптомів у медицині широко використовують зооморфні метафоричні номінації, утворені за принципом узгодженого означення, наприклад: вовча паща – *faux lupina*, бичаче серце – *cor bovinum*, кінська стопа – *pes equinus*, гусяча шкіра – *cutis anserina*, спотворений апетит – *pica gravidarum* (*pica* – сорока), пташина шпора – *calcar avis*, курячі груди – *pectus gallinaceum*, ритм перепілки – *rhythmus coturnicis*.

Вихідною поняттєвою сферою для метафоризації у галузі клінічної термінології часто виступає антична міфологія. Імена богів (теоніми) асоціюються з відомими міфологічними персонажами, наприклад: *caput Medusae* – голова медузи, *cyclops* – циклоп, *facies Sphingis* – обличчя сфінкса. Як правило, метафоризація відбувається за подібністю зовнішньої риси божества та ознаками захворювання людини. Наприклад, голова медузи – це розширення підшкірних вен передньої черевної стінки, що виконують роль обхідних шляхів при ускладненні відтоку крові з ворітної вени (змієподібне розгалуження вен навколо пупка нагадує голову міфічного чудовиська Медузи Горгони зі зміями, що звиваються, замість волосся); циклоп – це вроджена вада розвитку, яка полягає у наявності одного ока, розташованого по середній лінії обличчя (міфічний велетень одноокий Циклоп); обличчя сфінкса, або симптом маскоподібного обличчя, вказує на незворушність, характерну для цього міфологічного персонажа.

Метафоричне походження міфологічного характеру мають офтальмологічні клінічні терміни-комполіти з терміноелементом *irid-* (*iridectomy*, *iritis*, *iridocyclitis*), оскільки Ірідою у грецькій міфології називали богиню райдуги, вістунку олімпійських богів.

У клінічній термінології надзвичайно продуктивним є вживання колористичних елементів. Широко вживаний у медичній термінології термін *carbunculus* (карбункул, гнійно-некротичне запалення шкіри і підшкірної жирової клітковини у вигляді близько розташованих декількох фурункулів) є демінутивом від іменника *carbo* (вугілля). Назва пов'язана із подібним до вугілля темним кольором карбункула.

Немало термінів, які створені на основі кольорних асоціацій та містять у своєму складі термі-

ноелементи, що позначають певне забарвлення, є серед термінів зі значенням «пухлина»: *melanoma* (у перекладі *melan* – чорний) – пухлина шкіри, що характеризується наявністю сірого, чорного, блакитного та рожево-червоного відтінків; *xanthoma* (від грец. *xanthos* – жовтий) – фіброма з жовтуватим забарвленням, *leukoma* (від грец. *leukos* – білий) – біла пляма на рогівці ока.

В офтальмології клінічні терміни, пов'язані зі сприйняттям кольору, утворені за типовою моделлю – терміноелемент, який вказує на колір + *opsia* (від грец. *opsis* – зір): *chloropsia* (від грец. *chloros* – зелений) – порушення зору, при якому навколишні предмети здаються пофарбованими в зелений колір; *xanthopsia* – бачення у жовтому кольорі; *cyanoopsia* – бачення у синьому кольорі; *erythroopsia* – бачення у червоному кольорі.

Дерматологічні терміни вказують на зміну забарвлення шкіри: *cyanoderma* – синюшність, *xanthoderma* – жовте забарвлення шкіри, *erythroderma* – червоний колір шкіри, *melanoderma* – чорне забарвлення шкіри, *leukoderma* – білі плями на шкірі.

Серед клінічних термінів є також назви, що не називають колір, а побудовані виключно на асоціації, тобто основою для них є метафоризація. Наприклад, термін *anthrax*, *acis m* – сибірська виразка (від грец. *anthrax* – вугілля). Основою даної метафори є семантика кольору, адже струп сибірської виразки має вугільно-чорний колір. Асоціативну основу має і термін *icterus* – жовтяниця, стан організму, що супроводжується жовтим забарвленням шкіри (від грец. *ikteros* – жовтий птах).

У психіатрії термін кретинізм (хвороба з вродженим вираженим слабоумством, значним фізичним недорозвитком, спричинена природженою недостатністю щитоподібної залози) походить від латинського іменника *creta*, *ae f* – біла глина, що пов'язано з сірувато-білим, «глинистим» забарвленням шкіри таких хворих [3].

У клінічній термінології метафоричні поняття функціонують як готові терміни, що несуть суто наукову інформацію. Носії мови не усвідомлюють метафоричність їхньої природи, оскільки давно функціонуючі метафори втратили зв'язок із сферою джерелом. Саме тому так важливо, щоб студенти-медики в процесі вивчення латинської мови та основ медичної термінології розуміли як самі терміни, так і їх метафоричну наповнюваність. Сучасна медицина – одна з галузей науки і професійної діяльності, яка відрізняється високим

рівнем міжнародної інтеграції, тому володіння концептуальним апаратом досліджуваної сфери знань завжди буде важливою умовою досягнення високого рівня термінологічної компетентності й професійної успішності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Латинська клінічна термінологія, зокрема, є засобом, що забезпечує отримання інформації та взаєморозуміння комунікаторів у процесі здійснення спільної професійної діяльності. Терміни утворюють професійний компонент інформації, є мовними одиницями, що формують висловлювання, і входять як до рецептивного, так і до продуктивного словника фахівців. Терміносистеми

складають основу професійної мови лікаря, тому знання етимології й значення найчастіше вживаних як латинських, так і грецьких терміноелементів, які визначають зміст терміна, сприяють не тільки кращому їх запам'ятовуванню, а й фахово грамотному використанню у практичній чи науковій діяльності як в усній, так і у письмовій формах.

З огляду на важливість формування термінологічної компетентності для формування клінічного мислення майбутніх медиків перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні назв із епонімічним та міфонімічним ономастичними компонентами.

Список літератури

1. Бражук Ю. Б. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів) / Ю. Б. Бражук // *Studia linguistica*. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2012. – Вип. 6. – С. 224–228.

2. Закалюжний М. М. Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками / М. Закалюжний, М. Андрейчин, Р. Комаровський. – Тернопіль : ТДМУ, 2017. – 832 с.

3. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник : у 4-х т. / уклад. Л. І. Петрух, І. М. Головка. – Т. 1. А – Д. – К. : Медицина, 2012. – 704 с.; Т. 2. Е – Н. – К. : Медицина, 2013. – 741 с.; Т. 3. О – С. – К. : Медицина, 2016. – 744 с.; Т. 4. Т – Я. – К. : Медицина, 2016. – 600 с.

References

1. Brazhuk, Yu.B. (2012). *Metaforichnyy komponent u medychniy terminolohiyi (na materialy anatomichnykh i klinichnykh terminiv)* [Metaphorical component in medical terminology (based on the anatomical and clinical terms)]. *Studia linguistica*, 6, 224-228 [in Ukrainian].

2. Zakaliuzhnyi, M., Andreichyn, M., & Komarovskiy, P. (2017). *Klinichna latyna z anhliiskymy ta ukrainskymy*

vidpovidnykamy [Latin clinical terminology with English and Ukrainian correspondences]. Ternopil: TSMU [in Ukrainian].

3. Petruk, L.I., & Holovko I.M. (2012). *Ukrainsko-latynsko-anhliiskiy medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian-Latin-English medical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Medytsyna [in Ukrainian].

Отримано 12.12.22
Рекомендовано 20.12.22

Електронна адреса для листування: palasyuk@tdmu.edu.ua